

Прикази

Reviews

Comptes rendus

Opera u svetlu antropološkog istraživanja

Vlado Kotnik, *Opera, Power and Ideology. Anthropological Study of a National Art in Slovenia*. 2010. Peter Lang, Internationaler Verlag der Wissenschaften, pp.210.

Slovenački antropolog dr Vlado Kotnik dobro je poznat našoj etnološko-antropološkoj zajednici. Kao aktivan učesnik višegodišnje bilateralne naučne saradnje između Srbije (Filozofski fakultet) i Slovenije (Znanstveno-raziskovalno središte Univerze na Primorskem, Kopar), Vlado Kotnik je rado viđen gost u Beogradu u svojstvu predavača na Odeljenju za etnologiju i antropologiju, a bio je i učesnik na našim naučnim skupovima. Pred nama je treća u nizu njegovih knjiga posvećenih jednoj, ne baš uobičajenoj antropološkoj temi – operi. Naime, u periodu od 2000. do 2009. godine Vlado Kotnik je vodio pet različitih projekata o operi, što je rezultiralo sa tri monografije i nekoliko naučnih radova. U uvodu svoje knjige *Opera, moć i ideologija. Antropološka studija nacionalne umetnosti u Sloveniji* Kotnik razmatra i opravdava taj "čudan spoj" antropologa i elitne umetnosti kakva je opera. I to ne zato što se antropolozi ne bave umetnošću, već zato što se relativno retko bave elitnom umetnošću Zapadne kulture – obično je u antropološkim monografijama reč o tradicionalnoj narodnoj umetnosti egzotič-

nih, dalekih društava ili, pak, folklornom izražavanju sopstvenog naroda. S druge strane, odbijajući uticaj približavanju antropologije i opere dolazi, po Kotnikovom mišljenju, i od studija o kulturi koje su se bavile popularnom i masovnom kulturom, često tretirajući tzv. visoku kulturu sa negativne referentne pozicije, kao vid snobizma buržoaskih klasa.

Zalažući se u svojim monografijama, ali i ličnim primerom – Vlado je ujedno veliki ljubitelj opere, njen vrsni poznavalac i sjajan školovani pevač – da se ove dve discipline približe, Kotnik nas podseća i na nekoliko poznatih antropologa koji su se pasionirano bavili ovom umetnošću, utkavši je u svoja dela: *Kloda Levi-Strosa* (Claude Lévi-Strauss) koji je, analizirajući Vagnerov "Prsten Nibelunga", doprineo razumevanju opere kao mita i metafore; *Mišela Lerisa* (Michel Leiris) koji je pisao o operi kao ritualu i spektaklu; *Denija Laborda* (Denis Laborde) koji joj je pristupio kao socijalnom procesu; *Wilijama O. Bimena* (William O. Beeman) koji ju je razmatrao kao pozornicu za izražavanje artistske umetnosti i znanja; *Pola Etkinsona* (Paul Atkinson) koji se bavi operom kao performansom i složenom kulturnom mašinerijom; te *Filipa-Žozefa Salazara* (Philippe-Joseph Salazar) koji se, pod nadzorom Rolana Barta, ogledao u semiotičkoj analizi opere pozicionirajući je u nemuzički kulturni i istorijski kontekst i tretirajući je kao paradigmu buržoaske kulture Evrope čiji je razvoj pratio evoluciju ide-

ologija i vrednosti na Zapadu. Od 80-ih godina XX veka opera se sve češće istražuje kroz prizmu vanmuzičkih kulturnih kontroverzi s aspekta roda, homoseksualnosti, nacionalizma, ekonomije, klase i etniciteta. Ipak, ističe da je opera i dalje "egzotična" tema za antropologiju, uprkos sve brojnijim radovima posvećenih ovom fenomenu u poslednje dve-tri decenije.

Kotnikova knjiga nije o muzici, niti o operi kao o estetskoj i artistskoj kategoriji već, kako sam kaže, nastoji da joj pristupi koristeći se pojmovima "kulturnog kapitala" i "habitus" *Pjera Burdjea* (Pierre Bourdieu). Svoj pristup operi kao antropološkoj temi objašnjava tretirajući je kao kompleksan društveni, kulturni, istorijski i transnacionalni fenomen, koji je od 16. veka do danas snažno reflektovao i uticao na identitet Zapadne kulture. Njegov etnografski fokus je na proučavanju opere kao proizvodnje i reprodukcije društvenih i ideoloških diskursa, na načine i prakse na koji su u tom procesu uključeni različiti društveni akteri i institucije, a na primeru operских kuća u Ljubljani i Mariboru i njihovih kulturnih politika koje su reflektovale nacionalnu ideologiju u postsocijalističkoj Sloveniji.

U prva dva poglavlja knjige *Opera as Site of Social or Cultural Anthropology* i *Opera as Source of Historical Anthropology* Kotnik nas upoznaje s najpoznatijim radovima antropologa, sociologa i istoričara o operi kao socio-kulturnom fenomenu i istorijskim korpusom znanja i mitologije zapadne Evrope.

Naredni odeljak knjige *Opera as Ethnographic Experience* sadrži interesantna tumačenja opere kao mesta za izražavanje "kulturnog self-a" konzumenata ove vrste muzike, koji se prema svom odlasku u operu odnose ne samo kao povodu za dokolicu i uživanje, već i kao prema važnom društvenom događaju, iz-

razu svog životnog stila i društvenog statusa. Drugim rečima, za njih je to važan simbolički "kulturni kapital" u Burdjevom smislu te reči, kome pridaju izuzetnu vrednost kao izrazu sopstva i subjektivnosti. Posebno zanimljivu grupu čine pasionirani "fanovi" opere koji putuju svetom prateći važne operске događaje i nastupe poznatih pevača i operских diva ponašajući se prema toj aktivnosti, kako Kotnik primećuje, kao prema kolekcionarstvu. Budući i sam deo tog posvećenog sveta operских hodočasnika, u nastavku potpoglavlja o "operskom self-u" Vlado Kotnik nas iskreno upoznaje sa svojim ličnim iskustvom opere i razvojem svog aktivnog interesovanja za ovaj složeni kulturni fenomen, otkrivajući nam poreklo sopstvenog muzičkog talenta i sklonosti koje je poneo iz muzikalne porodice i doma gde su se stalno pevale narodne slovenačke pesme. Njegov put ka operi, drugim rečima, bio je iniciran kroz folklornu muziku i raspevanu porodicu.

Sledeće, veoma zanimljivo potpoglavlje *Opera as Demanding Fieldwork* razmatra operu kao težak teren za etnografski rad. Etnografski terenski rad Kotnik je sproveo tokom 2001-2002 godine u dve pomenute operске kuće u Sloveniji. I za čitaoca, možda, neočekivano otvoreno saopštava svoja iskustva zbog kojih je, na kraju, morao da odustane od neposrednog terenskog istraživanja opere kao sociokulturnog procesa i prakse. Naime, u operским kućama i među muzikolozima nije bio baš dobronamerno dočekan! Doduše, Kotnik ističe bitnu razliku između Mariborske opere gde mu je bio dozvoljen celodnevni pristup svim aktivnostima kuće tokom nedelju dana i gde su mnogi za njega pomislili da je novi baletski igrač (!), i Ljubljanske opere gde su ga pustili na svega petnaest minuta da zaviri iza scene i prošeta se hodnicima

zgrade, začuđeni njegovim "neumesnim" antropološkim interesovanjem za operu: "Sve se zna o operi u Sloveniji. Sve je jasno u vezi toga. Strategija repertoara je razrađena. Istorija opere je dobro poznata. Sva ova pitanja su odavno muzikolozi i istoričari muzike detaljno razmotrili, tako da za vas nema ničeg novog što biste ovde otkrili" saopšteno mu je u Ljubljanskoj operi. Ništa bolje nije bio primljen ni u drugim slovenačkim institucijama koje se bave kulturom pa stoga i operom, u velikoj meri ignorisan od muzikologa i prateće birokratije. Shvativši da će mu neposredan terenski rad biti otežan brojnim preprekama i teškoćama proisteklim iz nerazumevanja kulturnih poslenika za antropološki aspekt njegovog proučavanja, i ne-muzikološki inicirano prisustvo i opservaciju, okrenuo se arhivskom istraživanju. Na kraju je zaključio da ga je terenski rad lišio mnogih iluzija koje je imao o svetu opere, nazvavši to svoje iskustvo razočaravajućim.

Treće veliko poglavlje, koje nosi naziv *Opera in Slovenia as Peripheral Universe*, sadrži nekoliko inspirativnih potpoglavlja koja razmatraju nacionalni operски habitus u Sloveniji kao društveno konstruisani prostor stvaranja posebne kulturne aktivnosti unutar određene nacionalne teritorije.

Kotnik najpre pristupa razmatranju vodećih diskursa kroz koje se oblikuje operски habitus u Sloveniji – to su politički, akademski, medijski, birokratski i muzikološki diskurs, naglašavajući ovaj poslednji kao dominantan i ključan u daljem razmatranju. Ukratko, po Kotniku, muzikološki kanon u Sloveniji funkcioniše po principu – "što slabija realnost to jača ideologija" – imajući za cilj da izmisli i afirmiše nacionalnu muzičku kulturu (kao kompenzaciju za nedostatak velike muzičke tradicije u odnosu na susede – Italiju i Austriju), pre nego da porazmisli

i objektivno analizira kulturni život nacije. Kroz efektno dihotomno upoređenje i analizu s jedne strane dogmatske birokratsko-muzikološke i, s druge strane, refleksivne antropološke perspektive četiri bitne stavke: istorije, nacije, kulture i umetnosti, Vlado Kotnik zaključuje da je dominantan pristup operi u Sloveniji tradicionalan, shvata operu kao "prirodnu datost" i "samopodrazumevajuću činjenicu", kao teren za ekskluzivno proučavanje uskih akademskih klanovskih krugova u nastojanju da izmisle/potvrde "autohtonu" i "autentičnu" slovenačku muzičku tradiciju obojenu nacionalističkim diskursom.

U daljem tekstu Kotnik analizira poreklo, uzroke i različite aspekte slovenačkog muzičkog provincijalizma, ističući opozicione parove koji su konstruisani u muzikološkom diskursu, a počivaju na dobro poznatim antinomijama: mi (Slovinci) : oni (Italijani i Nemci), nativno : tuđe, autohtono : neautohtono, slaba tradicija : duga i jaka tradicija, itd. Kotnik razmatra istorijat pojavljivanja stranih i domaćih operских trupa i institucija u Sloveniji, navodi kompozitore i opere koji se mogu smatrati autohtonim, analizira repertoar kroz duži vremenski period i uočava određene muzičke sklonosti, tj. njihovu izgradnju kroz nuđenje sasvim određenih opera i izostavljanje nekih drugih utičući tako na formiranje ukusa i kulturnih potreba publike (ili bolje – ne osvrćući se na njih).

Razmotrivši ideološki ambivalentan položaj opere u komunističkom diskursu bivše Jugoslavije – javna prokaženost opere kao prevaziđene i nepoželjne klase buržoaske zabave suprotne duhu proleterskog kolektiviteta i njegovih potreba, naspram većito rezervisanih najboljih loža u operi za partijske rukovodioce i članove njihovih porodica, Kotnik prelazi na razmatranje statusa opere u postso-

cijalističkoj Sloveniji. Opera postaje deo novog evropskog političkog i kulturnog vokabulara pod sloganima: "opera kao politički i društveni angažman" i "slovenačka opera u evropskom okviru". Kotnik ističe primer opere kao ilustrativan za probleme tranzicijskog društva uhvaćenog u procepu dva diskursa: onom deklarativnom o uspehu i onom realnom o neuspehu. Uprkos deklarativnoj želji da opera postane "karta za ulazak u Evropu", stvarni problemi (finansijski, organizacioni, kulturološki, umetnički, birokratski i dr.) i duboka kriza sa kojima su se susretale Ljubljanska i Mariborska operna kuća govorili su nešto sasvim drugo. Ipak, do početka 2000-te godine, iskristalisale su se i razlike među njima, pokazujući da je manja, periferna i po značaju sekundarna Mariborska opera uspela da se modernizuje, organizuje i bolje adaptira na nove tranzicijske zahteve i tržišne uslove poslovanja. S druge strane, primarno važna Ljubljanska opera kao i zvanična muzička politika ostale su uhvaćene u mrežu revitalizovanih nacionalnih ideja iz 19. veka koje su pratile stvaranje nove samostalne slovenačke države. Stoga, Vlado Kotnik zaključuje da je savremena slovenačka opera u istoriografskom smislu još uvek u pred-modernoj fazi.

Jedno od detaljno obrađenih potpoglavlja nudi analizu vrednosti, predrasuda i stereotipa o operi u "provincijskom poretku stvari". Kotnik je slovenački institucionalni operni habitus na veoma zanimljiv način konstruisao i grafički prikazao kao sferičnu strukturu višedimenzionalnih i višeslojnih praksi, aktera, institucija i uticaja, međusobno rastrzanih centrifugalnim i centripetalnim silama. Njihove međusobne odnose protumačio je na tri nivoa: na *nivou deskripcije* (aktuelni i konkretni procesi koji se tiču opere i svih onih koji učestvuju u nje-

nom stvaranju, prezentovanju i tumačenju), *inskrpcije* (normi i fiktionalne realnosti koje se koriste da bi se podržale te prakse) i *samoaskripcije* (proklamovani ciljevi preduzetih praksi kroz konstrukciju popularnih teorija, načina razmišljanja i viđenja samih aktera). Ovakav inovativan, neobičan i zanimljiv način prikazivanja i interpretacije jedne složene socio-kulturne prakse i fenomena odista zaslužuje našu naučnu pažnju.

U narednim potpoglavljima Kotnik razmatra uticaj medija i sadržaj njihovih informacija o zbivanjima u i oko opere, naglašavajući interesovanje medija pre svega za glamur, skandale i neobičnosti koji prate operne dive, bez udublivanja u realne probleme, potrebe i društveni značaj ove kulturne prakse. Nadalje, analizira elemente ekonomije, menadžmenta i dezorijentacije pozorišnih kuća u tegobnom procesu tranzicije; potom uticaje na formiranje ukusa i sklonosti publike kroz odabir repertoara, ističući mahom provincijalni karakter slovenačkih opernih kuća koje nude relativno ograničen izbor opernih dela pravdajući se time "da to publika voli". Na kraju knjige Kotnik je napravio upoređenje kulturnih politika najznačajnijih opernih kuća iz okruženja – Grac i Klagenfurt (Austrija), Trst (Italija), Zagreb i Rijeka (Hrvatska) u odnosu na Sloveniju kroz prizmu etničkog, multikulturnog, internacionalnog i transnacionalnog karaktera opere i njenih konzumenata, a kroz niz zanimljivih detalja koji odlikavaju njihove kulturne politike.

Sve ukupno, Vlado Kotnik nas ovom uzbudljivom i nadasve zanimljivom knjigom vodi kroz svet opere i njenih raznovrsnih aktera kao konstruisane sociokulturne prakse i nacionalnog kulturnog habitusa, kao glamuroznog i ekscentričnog sveta pokazujući nam i njegovo naličje, a pre svega uverivši nas u to da antropolog

ima itekako što-šta relevantno da kaže o operi kao svom etnografskom terenu i predmetu minucioznog i posvećenog istraživanja.

Prof. dr Dragana Antonijević

"Tumačenje Gerca": intratekstualna perspektiva

Gordana Gorunović. *Antropologija Kliforda Gerca. Kulturna teorija i interpretativna analiza kultura*. 2010. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, str. 286.

U okviru prve svoje studije posvećene američkom antropologu Klifordu Gercu, docent na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, dr Gordana Gorunović, služeći se biografsko-istorijskim i teorijskim pristupom, daje važan doprinos razumevanju "dela i života" jednog od najplodnijih, najcitiranijih i najuticajnijih antropologa u 20. veku.

Klifor Gerc je prvo radio u Centru za novoosnovane studije u bihevioralnim navikama na Stenfordu, zatim prelazi na Berkli, kao istraživač 1960. počinje da radi na Univerzitetu u Čikagu, i na kraju osniva Školu društvenih nauka na Institutu za napredne studije na Princetonu. Istraživao je u Indoneziji (Java, Bali, Sumatra, Celebes) i u Maroku sa ciljem ispitivanja kulture kompleksnih društava na "nestandardni način", odnosno naglašavajući hermeneutičku perspektivu i emsko razumevanje i tumačenje istraživačkih tema.

Pored *Uvoda*, u kome nas autorka uvodi u svet Kliforda Gerca i objašnjava razloge svog interesovanja za njegov pristup antropološkim istraživanjima, knjiga

se sastoji još od osam poglavlja u kojima autorka razmatra, komentariše i kritikuje Gercov terenski rad, i njegove teorijsko-metodološke doprinose antropologiji. U poglavlju *Intelektualna biografija. Kada se snovi ostvare*, Gordana Gorunović nam približava Gercov život u kontekstu posleratne američke antropologije. Gerc je inicijalno studirao filozofiju na Koleđžu Antioh u Jelou Springsu, Ohajo, da bi sa suprugom Hildred doktorirao antropologiju na Harvardu 1956. godine. Zajedno sa suprugom u okviru interdisciplinarnog projekta "Modžokuto", Gerc je vršio terenska istraživanja na Javi od 1952. do 1954, na Baliu 1957-1958. i na Sumatri 1958. godine, o čemu govori naredno poglavlje *Boravak tamo: Etnografski rad u Indoneziji*.

U poglavlju *Pisanje ovde*, opisan je Gercov istraživački rad nakon povratka iz Indonezije, kao i prve četiri knjige koje su nastale kao proizvod istraživanja u Indoneziji: "Religija Jave" (1960), "Nazadovanje zemljoradnje" (1963), "Torbari i prinčevi" (1963) i "Društvena istorija indonežanskog grada" (1965). Kao razloge za istraživanje Indonezije, autorka navodi "potrebu da antropologija pomeri svoje tradicionalno težište s proučavanja primitivnih naroda i počne da proučava složena društva uključena u tokove savremene istorije; [i] da izađe iz kulturne izolacije, kulturnog partikularizma i sterilnog empirizma" (77). Kako ističe Gordana Gorunović, "Religija Jave" smatra se osnovom simboličke antropologije, odnosno interpretativnog pristupa razumevanju etosa javanske kulture u indonežanskom kontekstu. Poglavlje *Etnografski rad u Maroku* govori o Gercovom terenskom radu u gradovima Sefru i Rabat u Maroku, u okviru šireg timskog projekta, u periodu nakon sticanja nezavisnosti Maroka. Gerc je radio u ovoj zemlji u od sredine šezdesetih do sredine